

Ongewenste gelijkheden, gewenste ongelijkheden

Gilbert De Swert

Eind 1975 hield het ACV een congres over inkomens en inkomensverdeling. Prachtige voornemens, idealistische voorstellen: inkomensspreiding 1-5, loonspanning 1-2. Juist congres, maar verkeerde tijd. Het klimaat draaide economisch naar slecht en politiek naar liberaal.

Nu, in oktober, dik 25 jaar later, is er opnieuw een congres over juist inkomen en eerlijke inkomensverdeling. Zachtige voornemens, realistische voorstellen. Verkeerde tijd, juist congres? Omgekeerd? Enkele kanttekeningen en achtergrondbeschouwingen.

SOMMIGE TIJDEN ZIJN GELIJKER

Verkeerde tijd. Een oude sociale beweging neemt een oud onderwerp weer op. Economische gelijkheid is niet van de baan, maar sukkelt intussen wel achteraan. Niemand gelooft nog dat mensen gelijk zouden moeten gemaakt worden. Erg waar in één opzicht, ver van waar in een ander. Paradox?

Economische gelijkheid is *vieux jeu* geworden! Gemerktekend door het falen van het socialisme, gedateerd door de verheerlijking vandaag van diversiteit en keuze. Andere vormen van gelijkheid staan nu vooraan. Gelijkheid tussen de seksen is al zo bepalend in de huidige (westerse) moraliteit dat cultuurcriticasters zich zorgen maken over de

effecten op kleine jongetjes en grote kerels. Racistische classificaties zijn gediscrediteerd, en respect voor andere culturen wordt stilaan maar moeizaam onderdeel van een multiculturele wereld.

De tijd is dus tegelijk juist en verkeerd: een vreemde mix van meer en minder gelijkheid. Economische gelijkheid is in woord en in werkelijkheid op de terugtocht. Politieke en culturele gelijkheid staat op de trampoline. Gevolg: verschil en identiteit, verscheidenheid en eigenheid hebben in de progressieve politiek de plaats ingenomen van gelijkheid en ongelijkheid. Betekent M/V-gelijkheid nu het er- of het ontkennen van sekseverschillen? En is gelijke behandeling van minderheden wel verenigbaar met meerderheidsnormen en -beslissingen? Dat zijn de vragen vandaag – en dat is niet goed. Waarom niet? Twee verhaaltjes uit de oude doos.

Jaren geleden in de vooravond. Ik zat met de poes Macha te kijken naar poezen op de televisie. Alles was stil en vredig. Toen kwam plotseling Midas Dekkers, de beruchte Nederlandse dieroloog, in beeld. Hij hield een tirade tegen honden en vooral tegen hondensliefhebbers, onder wie ook "de schrijver van *Mein Kampf*". Prachtig vonden we het, Macha

Gilbert De Swert staat aan het hoofd van de ACV-studiedienst.

en ik, om van te smullen en te snorren. Maar onze stemming sloeg radicaal om toen Dekkers ook de lesbienne opvoerde in de rij van hondenliefhebbers. Dit ging te ver. Macha is hoogstpersoonlijk afkomstig van het eiland Lesbos, en ze weet zeker dat ze nog nooit in haar hele leven van een hond gehouden heeft. Ze sprong weg en ging gepikeerd door het kattenluikje naar buiten kijken.

Moraal: je moet tegenwoordig flink uitkijken in welke categorie je wordt ingedeeld. Wit, zwart, man, vrouw: de oude onderscheiden zijn allang niet meer genoeg, het lijkt wel alsof er iedere dag een subtieler onderscheid bijkomt. Voor je het weet, ben je sociaal gebrandmerkt als kattenliefhebber of, asjeblijf nee, als hondenliefhebber met alle bijbehorende eigenaardigheden.

Er schuilt gevaar in zo'n ver doorgedreven onderscheidingsdrift. Het individu dat zich terugtrekt in zijn eigen categorieën raakt steeds verder verwijderd van het algemeen belang. Hoe meer we gefascineerd raken door onze verschillen, hoe minder we bereid zijn op elkaar te lijken. Als we niet uitkijken, herkennen we ons straks alleen nog maar in onszelf.

Ik raakte voor het eerst geïnteresseerd in verschillen toen ik, ook alweer jaren geleden, in Latijns-Amerika een syndicale bijeenkomst bijwoonde. Op het podium zaten vertegenwoordigers van diverse culturen, maar het publiek was toch nog ontevreden over de samenstelling van het forum. De zwarte leden waren niet zwart genoeg en de witte leden spraken ten onrechte Spaans. Dus zat er niets anders op dan dat er zich nog wat mensen bij het gezelschap op het podium voegden. De

onderhandelingen duurden minuten en minuten, zo lang tot de zaal leeg was en iedereen op het podium zat. Alleen mijn reisgezel en ik waren wat suffig op onze plaatsen achtergebleven, in een wanhopige poging zoveel mogelijk te lijken op een ander dan onszelf.

SOMMIGE TIJDEN HEBBEN GELIJKER

De politieke agenda draait en wentelteeft nu rond ras en seksualiteit, niet om rijkdom en de verdeling ervan. Waarom deugt dit niet? Een omwegbetoog.

De inzichten van Freud bijvoorbeeld deugen van geen kanten. Dat is niet moeilijk uit te leggen. Dat onbewuste – een borrelend moeras van onmatige wensen en onfatsoenlijke verlangens – is een zeer onaannemelijk verhaal. En de repressie daarvan door een 'ik' dat al die rottigheid resoluut in het onbewuste dumpt, maar vervolgens nu en dan half in slaap valt en het onderdrukte weer naar boven, naar het gewone bewuste leven laat komen, dat verhaal is zelfs logisch inconsistent. De gewone werkelijkheid leert al dat we allerlei ongepaste gevoelens, diepe vernederingen en fatale misslagen helemaal niet weten te onderdrukken, hoe graag we het ook zouden willen. Wat meer succes van het repressiemechanisme zou ik in ieder geval bijzonder op prijs stellen.

Maar die verwerping heeft een interessante kant. Want Freud heeft tijdenlang een belangrijke rol gespeeld in het intellectuele leven. Dit zou ons gevoeliger moeten maken voor de kwestie dat veel van wat wij nu goed, interessant of boeiend vinden, straks als flui-

Gilbert De Swert

Economische gelijkheid is in woord en in werkelijkheid op de terugtocht. Politieke en culturele gelijkheid staat op de trampoline.

”

tende waanzin zal verguisd worden. Een ander voorbeeld van dit mechanisme is het spiritisme rond 1900. Toen waren volgens tal van intellectuelen op dat 'geestelijke' terrein diepere inzichten te verwerven in onze voortdurende zoektocht naar de ontsluiting van het raadsel mens, zelfs de zin van het leven. Als nu iemand in je omgeving serieus begint over spiritisme, denk je toch onwillekeurig aan de dichtstbijzijnde psychiatrische instelling.

Welke alom aangehangen theorie, gedachte of discipline kan nu al genomineerd worden als iets waarvan deze eeuw later nog enkel hoofdschuddend zal kennis nemen? Een mooie opgave, die nog aan spanning kan winnen als je krachtig de neiging onderdrukt om al te gemakzuchtig een aantal vooroordelen te ventileren. Zo is het postmodernisme te zeer voor de hand liggend. Het moet iets zijn waarin we, eventueel ondanks aarzelingen, toch een beetje geloven. Mijn nominatie: de gedachte dat verschillen tussen mensen buitengewoon belangrijk zijn.

Natuurlijk zijn die verschillen – tussen vrouwen en mannen bijvoorbeeld – reuze interessant en leveren ze ook voortdurend aardige gespreksstof, maar moeten die verschillen werkelijk bekeken en bestudeerd worden alsof ze een fundamenteel patroon vormen, alsof daarmee historische en maatschappelijke ontwikkelingen verklaard worden?

David Hume, de grote Engelse filosoof, wist het al. Hij zag natuurlijk ook dat er grote verschillen zijn tussen mensen, desondanks berichtte hij in 1748 dat de mensheid overal en te allen tijde in essentie dezelfde is. Zozeer

zelfs dat de geschiedenis op dit punt "ons niets nieuws of vreemds leert". Een reiziger uit verre streken die komt aanzetten met verhalen dat mensen elders echt heel anders zijn, zou moeten behandeld worden "alsof hij zijn verhaal had volgestopt met vertelsels over centauren en draken, mirakelen en wonderen", kortom als een leugenaar.

Als je wat cultuurgeschiedenissen doorgenomen hebt, onthou je dat in onze cultuur wel altijd een soort intuïtie over de verschillen tussen mensen aanwezig is, maar dat die toch voornamelijk een traditie en filosofie van gelijkheid kent. Volgens de apostel Paulus was

er bij Christus geen sprake van jood of Griek, van slaaf of vrije, van mannelijk of vrouwelijk: "Indien gij van Christus zijt, zo zijt gij dan Abrahams zaad, en naar de belofte erfgenamen" (brief aan de Galaten 3: 29).

Vanaf de achttiende eeuw is dan een slangendans opgevoerd tussen een modern vertoog over gelijkheid en een modern vertoog over ongelijkheid. De achtergrond daarvan is enerzijds de behoefte van de Verlichting om te classificeren, anderzijds de voorkeur van de Romantiek voor veelvuldige schakeringen, als de kleuren op een palet. De vraag is of het moderne ongelijkheidsvertoog op de terugtocht is, dan wel aan kracht herwint.

Wij lijken in ieder geval te leven in een fase waarin ongelijkheid ons meer interesseert dan gelijkheid. Ook al blijkt iedere keer hoe klein de genetische verschillen tussen mensen wel niet zijn, toch stort iedereen zich op die verschillen. Latere generaties zouden die (geest)drift wel eens met verbazing kunnen aanzien en peinzend een verstoofd deeltje

Gilbert De Swert

We lijken in ieder geval te leven in een fase waarin ongelijkheid ons meer interesseert dan gelijkheid.

”

Freud uit de kast halen, waarin die zijn licht laat schijnen over het "narcisme van de kleine verschillen".

SOMMIGE LANDEN ZIJN GELIJKER

Maar vooralsnog is economische (on)gelijkheid niet modieus. En dat geldt evengoed voor economische zeggenschap (buiten de onderneming is er ontegenzeggelijk veel meer gelijkheid dan binnen de onderneming) als voor inkomen en vermogens. Waarom?

Is het omdat wij zo welvarend geworden zijn? België zit in de topvijf zowel van alle Europese landen wat betreft koopkracht als van alle landen ter wereld wat betreft prettig leven. Is het omdat wij zo sterk aan herverdeling doen? Omdat wij zo'n stevige sociale zekerheid hebben en daardoor zo weinig armen, vergeleken met elders?

De voorbije dertig jaar is het bruto binnenlands product met de helft gegroeid (reëel, buiten inflatie). In diezelfde dertig jaar is de werkloosheid vijf keer hoger geworden. Hoe zijn die twee te rijmen? Misschien heeft de welvaart wel de werkloosheid groter gemaakt. En ook omgekeerd, misschien heeft de werkloosheid wel de welvaart bevorderd. Nog een paradox?

Meer economische bedrijvigheid, meer productie zorgde voor meer belastingen en sociale bijdragen, dus voor meer mogelijkheden om de werkloze en geloosde bevolking een minimale koopkracht te bezorgen, die dan weer bijdroeg tot het behoud, zoal niet de groei van consumptie en BBP. Resultaat: geen vicieuze crisis-cirkel (geen deflatiemechanisme), zoals in de jaren dertig, toen

onvergoede werkloosheid leidde tot minder vraag en van de weeromstuit tot minder economische activiteit. Sinds de jaren zeventig stabiliseerden de sociale uitkeringen mee vraag en activiteit, maar werden de regeringen daardoor minder geneigd om zelf nog een actieve groei- of werkgelegenheidspolitiek te voeren. Ze zeiden het nog wel, maar ze deden het niet meer. Ze deden het zelfs minder naarmate ze het meer zeiden.

Met andere woorden, het economisch beleid kon ook minder keynesiaans worden, omdat het sociaal-economisch systeem structureel keynesiaans was geworden. Sindsdien is er tweedeling in het westers economisch beleid. Dat beleid is actief in landen waar de sociale zekerheid mager is, en passief in landen waar de sociale zekerheid uitgebreid is. De VS doen aan economische stimulering, Europa doet aan herverdeling.

SOMMIGE MENSEN ZIJN GELIKTER

Is het politiek en maatschappelijk nog lang geen algemene wens om Amerika na te volgen, in het economisch beleid ware het wel een goed moment voor wat Amerikaanse toestanden. En ook in de openbaarheid van inkomens.

Amerika gaat ver met openheid. Alan Greenspan, de Fons Verplaetse van ginder, moest, omdat hij overheidsdienaar is, onder andere de waarde van de duurdere cadeaus bij zijn nieuw huwelijk bekend maken. Amerika doet het ook al lang. De eerste regering-Eisenhower (1952) heette de regering van acht miljonairs (acht topmanagers) en een loodgieter (een vakbondsmans). De kandidaat voor Defensie was de baas van General

Gilbert De Swert

De VS doen aan economische stimulering, Europa doet aan herverdeling.

”

Motors. Hij moest zijn aandelen in de autofabriek verkopen, omdat die zoveel zaken deed met Defensie. De andere kandidaat-ministers volgden zijn voorbeeld.

Die Amerikaanse voorbeelden wekken en strekken niet in Europa. Topmanagers hier laten wel graag verluiden dat ze nog niet aan de knieën komen van de Amerikaanse top-pers, maar ze zeggen toch liever niet tot waar dan wel. Opmerkelijk: managers die hun inkomen verzwijgen, laden de verdenking op zich dat ze zelf ook vinden dat ze hun geld niet waard zijn.

Belgische ondernemingsleiders moeten wel een heel lage eigendunk hebben. Ofwel schamen ze zich dat ze zo weinig verdienen, ofwel bekennen ze niet graag dat ze eigenlijk niet verdienen (ene betekenis) wat ze verdienen (andere betekenis). In elk geval, ze zwijgen als goud. Heel leuk en symptomatisch: *De Morgen* heeft 's maandags een rubriek 'De portefeuille van...!'. Figuren uit de non profit-sector (Luc Cortebecq, Michel Vandenbosch, Kurt Jacobs van Ethibel) zeggen ronduit wat ze verdienen. Maar nog geen enkele bedrijfs-leider (jaarmanager Theo Dilissen van Real Software, Buysse van Bekaert, Zurstrassen van VMS Keytrade) heeft het puntje van zijn tong of het tipje van zijn bankrekening laten zien. Meest gebruikte smoes: ik, ik ben voor transparantie, maar mijn mede-directeuren zijn er nog niet allemaal aan toe, ik kan dus moeilijk zeggen hoeveel ik en zij beuren.

Alleen in de overheidsbedrijven komen ze er moeilijk onderuit – het zou toch uitlekken. Dan kun je het beter meteen maar zelf zeggen, zoals nieuwe VRT-baas Tony Mary: 300.000 euro bruto. Zijn bijgedachte (wellicht): laat ik langs die weg mooi aan Bert Degraeve weten dat ik het dubbele van hem

ga verdienen. Mijn bijgedachte (in alle openheid): zeg ik, Tony Mary, rechtuit mijn inkomen (zonder de bonussen), kan ik zwijgen over mijn politieke kleur (VLD) en mijn logebroederschap. Laatste taboe, dit.

ANDERE MENSEN ZIJN GESCHIKTER

Minstens zo gevoelig is de beloningsgroei van *topdogs* en *fat cats*. Krimpen de beloningen, nu de winsten afkalven? In omringende landen (Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië) ageren vooral professionele beleggers tegen (te) hoge vergoedingen. In Nederland en de VS luidt vooral de vakbeweging de klok.

De website van AFL-CIO vergelijkt de inkomens van het management van de 1.500 grootste ondernemingen met het inkomen van president Bush en dat van de eigen voorzitter (ongeveer de helft van Bush). De website (<http://www.aflcio.org/paywatch/>) maakt het ook mogelijk om protestacties te beginnen in de eigen onderneming. Tot en met de aanmaak van een pamflet. Je moet enkel een kort formulier invullen: naam van bedrijf en bedrijfsleider, hoogte van zijn beloning, en je krijgt de tekst: 'Maurits Kassa, directeur van Kassa & Kluis, heeft zich verleden jaar bedacht met 300.000 dollar aan loon, bonussen en aandelenopties. Dit genereus pakket is gelijk aan het loon van 42 arbeiders. De meesten onder ons zouden tot 2042 moeten wachten om te verdienen wat hij vorig jaar kreeg.'

Ook in Nederland maakt de FNV elk jaar veel spel van de (top)inkomens. Op 31 oktober vult FNV-voorzitter Lodewijk de Waal zijn salaris in (vorig jaar 135.000 gulden netto) op de www.loonwijzer.nl – het begin van de 'week van de loonwijzer', waarop iedereen zijn loon kan vergelijken met groepsgenoten. De nodi-

ge heisa wordt ook telkenjare gemaakt over de stijging van de toplonen. Want in Nederland is de opvatting: geen loonmatiging in de CAO's als ook de managers zich niet inhouden. Heel Nederlands heeft de vakbeweging twee jaar geleden over de beheersing van topbeloningen zelfs een convenant gesloten met de werkgeversorganisatie.

Toch zijn zulke loonhitlijstjes besmettelijk. Tot in de vakbeweging. Want de gedachte gaat al gauw rondsluipen dat wat werkgevers toekomt, ook vakbondsleiders gebillijkt is. Zo heeft de voorzitter van de nieuwe fusiedienstenvakbond in Duitsland (ver.di – de grootste beroepsvakbond in Europa) eind vorig jaar zijn wedde verdubbeld gezien – tot 270.000 DM bruto. Geen vergelijking met een topmanager qua bedrag, wel qua stijging. En ook qua motivering: natuurlijk had zijn bestuur en niet hijzelf zijn wedde verdubbeld, en natuurlijk kan ook een vereniging, zoals een onderneming, de beste koppen enkel met de beste beloning...

Ander staaltje. Vorig jaar oktober onthulde dezelfde Lodewijk de Waal op een congres van beloningsdeskundigen dat een FNV-bestuurder (zo ondernemingsgewijs noemen vakbonden daar hun secretarissen) goed was voor een salaris van 400.000 gulden. Eén van zo'n beloningsdeskundigen had uitgerekend dat een aanstaande collega van de Waal dat zou moeten verdienen. Dat vond Lodewijk I een beetje veel van het goede. Ze kreeg 250.000 aangeboden en ze ging daar probleemloos mee akkoord.

Als al die gegevens over beloningen hier en elders naar buiten komen, dan kun je, al naar

gelang van je aard en je eelt, de wenkbrauwen optrekken of ach en wee roepen. Maar de achterliggende vraag blijft elke keer onbeantwoord, terwijl die juist zo interessant is. Hoe komen koppensnellers, adviesbureaus en Berenschotters ertoe om een postbaas vijftig keer hoger in te schalen dan een postbode? Of (in Nederland) om een vakbondsleider vijf keer meer waard te achten dat een directeur van een basisschool? Hoe gebeurt zoiets?

Gilbert De Swert

De dag dat Nicole Kidman met een tros afgeprijsde bananen aan de kassa van de Colruyt staat, is ze ster-af.

”

Daarvoor moeten we vandaag waarschijnlijk beginnen bij de bestuurders en directeurs van grote (beursgenoteerde) ondernemingen. Die meenden dat zij, vanwege de 'internationale concurrentie' en de 'schaarste' aan toplui, hun beloning konden of moesten optrekken. Hugo Powell 2,1 miljoen euro bij Interbrew,

Anton van Rossum 1,9 bij Fortis.

Daarbij konden anderen in de privé-sector niet achterblijven: zeker niet als ze overgehaald werden naar de grote overheidsbedrijven: Johnny Thijs (post) 850.000, Karel Vinck (NMBS) 750.000, John Goossens (Belgacom) 700.000. Daarna moest wel een copernicaanse opwenteling volgen bij de administratie: 180.000 euro (basistarief) voor secretarissen-generaal, inmiddels – even symbolisch – tot federale overheidsmanagers omgedoopt. Dat kunnen de administrateurs-generaal in de sociale sector niet over zich laten gaan. Enzovoort. De molen draait, de cheques komen toe, de barbecue neemt uitbreiding.

Vraag: hoe blijven verpleegsters en huisartsen, rechters en leraars, buschauffeurs en treinbestuurders (echte bestuurders, deze) zich nog tot het uiterste inspanssen? Zijn ze niet goed bij hun hoofd?

SOMMIGEN MOGEN RIJKER ZIJN

De grootste poenpakkers uit het wereldvoetbal, kopte een populaire krant met ingehouden weerzin. Alsof helden arm moeten zijn, brille om slordigheid vraagt, talent en kunst onderworpen zijn aan het ideologisch-sociaalistisch harnas.

Zidane: 13,6 miljoen euro. Beckham: 10,3. Batistuta: 10,1. Nakata: 9,45. Ronaldo: 9,22. Vieri: 8,91. Raúl: 8,65. Recoba: 8,61. Figo: 8,5. Campbell: 8,4.

Een hoop geld. Je ziet het Karel Vinck of Theo Dilissen niet meer verdienen, althans niet als jaar-salaris. Als moeder Theresa nog leefde, zou ze ongetwijfeld de handen voor de ogen slaan. En de Siciliaanse maffia krimpt van ellende ineen als aan het eind van de maand het enveloppe onder de deur gestoken wordt met de armzalige steekpenningen van de olieboeren.

Hoe zouden de spelers van KV Mechelen zich voelen? Ook zij kunnen een balletje hooghouden, staan stug in de mandekking, schieten af en toe een penalty erin. Ook zij zijn totempaal voor het volk dat evenveel vreugde ontleent aan een duik van keeper Willockx als de Madrilenen in het Bernabeu aan een dribbel van Zidane. Maar is het loontje van juni – 1.500 euro? – al uitbetaald? Straks wenkt voor Willockx misschien de gaarkeuken.

Het blijft veel geld, maar het volk gunt Zidane die 13,6 miljoen euro. Van harte. Althans als hij aan de bal is. Zonder bal is het droevig kijken naar Zinedine Zidane. Niks aan. Dan denk je: gaat of zit daar nu een lokettist? Net niet sociaal genoeg om zelf de brieven rond te

dragen? Voor zoveel geld had hij wel iets mooier mogen zijn: het feminiene oog wil ook wat, zeker in een tempel als Bernabeu.

Als morgen een nieuwe Marilyn Monroe opstaat, zou zij wel honderd miljoen euro mogen verdienen. Je kunt geen diva zijn voor het inkomen van de melkboer. De dag dat Nicole Kidman met een tros afgeprijsde bananen aan de kassa van de Colruyt staat, is ze ster-af.

Het blijven waanzinnige bedragen, maar niemand betwist dat Zidane, Figo, Totti en Ronaldo er recht op hebben. Hun kunstjes komen uit een goddelijke wreef. Meer moeite heb je met de miljoenen die in de Bundesliga betaald worden. Of bij Celtic en de Glasgow Rangers. Daar is het geen kunst, daar zijn het *slingerbacks*. En Ruhrvoetbal, *Kampfgeist*, *Schwalbes*. De Braziliaanse inbreng ten spijt, is Duits voetbal niet om aan te zien. Het zijn weliswaar toernooiploegen, zoals Bayern München en nu ook Leverkusen bewezen hebben, maar alle bewegingen zijn zo laveloos fysiek dat je schrikt van een hoofd met groene ogen. De inzet van het Duitse voetbal is: ijver. Het wapen van de armoede.

Wil ik, wil jij, willen wij eigenlijk wel inzage-recht in het spaarpotje van Zidane, Kim Clijsters of Johan Museeuw? Het is dat het in de krant staat en wij ervan dus kennis moeten nemen. Maar je hoort er nooit afgunstig of onthutst over praten. Want in tegenstelling tot reguliere maatschappelijke verhoudingen bestaat in sport of amusement niet zoiets als een gekapitaliseerde afgunstcultuur. Het maakt de *tifosi* niet uit of hun held in een Porsche rijdt, terwijl zijzelf moeten blijven

Gilbert De Swert

Misschien is waardigheid - hoe ouwe-lijk dat woord ook mag klinken - voor mensen nog wel vitaler dan gelijkheid.

”

tuffen in een Skoda. Sterker nog, supporters willen juist dat Gilles De Bilde in een Porsche rijdt – dat hoort bij de mythevorming. Zoals de overspelige Witte Dame hoorde bij Fausto Coppi, in het diep-katholieke Italië van de jaren vijftig.

De ware supporter heeft geen geld nodig, hij is rijk aan bewondering.

SOMMIGE LAATSTEN ZIJN DE EERSTEN

Maar vraag je sportliefhebbers wie ze belangrijker vinden: een chirurg die een hernia wegsnijdt of een *bypass* regelt, dan wel een bokser die halfnaakt door de ring danst en op zijn tegenstander inslaat, dan krijgt de chirurg veruit de meeste stemmen. Vraag je ook niet-sportliefhebbers wie ze liever aan het werk zien, dán gaat de voorkeur naar de bokser.

Het lugubere werk van de chirurg lokt alleen de onverschrokkenen. Ik weet nog goed hoe wij begin jaren zeventig zo nu en dan het geluk hadden om, als we om drie uur 's nachts opstonden, Muhammed Ali ergens in een verre hoofdstad te zien dansen en met stoten, hoeken en *uppercuts* zijn tegenstrevers *knock-out* te zien slaan. Ik weet nog hoe wij daarna onder collega's kibbelend de gevechten analyseerden en volop nagenoten van de man die een arbeiderssport had verheven tot kunst, doordrenkt van de voor alle goede kunst vereiste ingrediënten, erotiek en agressie. Anders dan andere boksers – brommende, mokkende kolossen – was Ali het vleesgeworden charisma, een strak lijf, lachend, kwebbelend als een papegaai vol cocaïne, spottend met zijn tegenstanders. Bovenal was hij de man die zijn roem gebruikte om de gevestigde orde uit te dagen, om de miljoenen op te zwepen die in hem zichzelf zagen. Amerika telde in de jaren zeventig heel wat chirurgen,

maar weinig of geen van hen drongen zo straffeloos de huiskamers binnen en kregen daar zo'n grandioos onthaal.

Deze zomer keek je naar het WK-atletiek en naar de Memorial Van Damme, en je zag weer zwarte vrouwen en mannen die zich hadden toegelegd op hardlopen, want zo waren zij als kinderen altijd naar school gegaan of hadden zij boodschappen gedaan. En dat was nu veranderd in een publiciteitsmachine.

Atletiek is van een haast lachwekkende eenvoud: een schaars geklede man of vrouw die rondjes loopt om de tegenstanders voor te blijven of om in een wedren tegen de klok het wereldrecord te breken. Deze uitvinding van de oude Egyptenaren is het toppunt van elegantie: eenvoud, weglaten, overtollige ballast afwerpen tot slechts het kale minimum resteert.

Het lijkt in tegenspraak met de felle competitiegeest, de agressie, de passie, de winstwil, het snuifje nationalisme, het exhibitionisme, de verheerlijking van conditie en inzet, en de opkomst en neergang die aan zoveel streven inherent zijn, maar als je die zwarte atleten ziet, in hun loop tegen de anderen en de tijd, wordt de – ook evangelische – regel werkelijkheid: dat de eersten de laatsten en de laatsten de eersten zullen zijn.

SOMMIGE ERFENISSEN ZIJN GELIJKER

Erfenissen zijn niet rechtvaardig. De eersten vertrekken eerst, de laatsten staan al achter in de startblokken. Erfenissen houden de maatschappelijke ongelijkheid in stand, rijkdommen worden telkens van ouders op kinderen doorgegeven, het ene gespreide bedje verwekt het volgende. De erfenis vertegenwoor-

digd alles waartegen het communisme zich afzette: het erfrecht werd dan ook onmiddellijk afgeschafte door Lenin en consoorten.

Lenin zal misschien zelf wel geweten hebben hoe sterk dit rechtvaardigheidsstreven inging tegen de menselijke natuur. Als na je dood al je bezittingen aan de staat vervallen, is het net alsof je voor niets geleefd hebt; als er dan toch iemand moet profiteren van je dood, dan toch zeker degenen die je liefhebt, of desnoods een goed doel van eigen keuze. Alles beter dan dat het op de grote hoop verdwijnt.

Wij in het kapitalistische Westen zijn nooit zo stom geweest om die elementair-menselijke neigingen tot nalaten en erven te ontkennen. Toch is ook hier een erfenis niet iets om open en trots over te doen, veeleer besmuikt. Het traditionele standenkapitalisme heeft zich intussen ontwikkeld tot een op kapitalistische leest geschoeide meritocratie. Iemand mag alleen nog op zijn prestaties afgerekend worden. Afkomst, huidskleur, religie mogen daarbij van geen tel zijn, evenmin als de verrichtingen van de voorouders. Meritocratie houdt niet van overerfde rijkdom en niet van generaties elkaar opvolgende notarissen, dokters en bedrijfsvoerders. (En koningen.) Maar wat doe je eraan?

In een maatschappij die het recht op erfenissen erkent en de vrije keuze van het individu bovenaan zet, is het onmogelijk ter wille van de rechtvaardigheid de bevoordeelden hun voordeeltjes te ontnemen. Een notaris kun je niet verbieden zijn kind voor notaris in de wieg te leggen. Hoogstens kun je zijn miljoenenerven van flinke successietarieven voorzien, maar het echte kapitaal bevindt zich in

de notarisgenen en in het notarismilieu en niet op diens bankrekening. Maar dezer dagen lukt zelfs die terugvalrechtvaardigheid niet meer: de successierechten zijn inmiddels

verlaagd. Als je aan de ACV-achterban de idee van een erfenissprong voorlegt (let wel: geen schrapping van het erfrecht, enkel het doorgeven van erfenissen aan de kleinkinderen), gaan de hakken diep in het zand

en komt er proza op je af als een *hooligan*.

Het enige dat overblijft om de rechtvaardigheid binnen een maatschappij toch nog te verhogen, is het wegwerken of verzachten van negatieve erfenissen. Die zijn altijd door erfgenamen afgewezen – met wettelijke steun. Niemand hoeft financieel kapot te gaan aan de schulden van zijn vader. Doorredenerend is het niet meer dan rechtvaardig dat mensen die in het verleden buiten hun schuld schade geleden hebben daarvoor zus of zo compensatie krijgen. De meritocratie kan niet anders dan erkennen dat een nadelige of zwaarbeladen uitgangspositie een onrechtvaardigheid is die bestrijding verdient, ook als de schade onmogelijk becijferd kan worden. Zonder correcties zou meritocratie even onmenselijk zijn als communisme. Het onmenselijke communisme werkte hard aan het wegsnijden van oneerlijke voordelen. De meritocratie-met-menselijk-gezicht legt zich toe op het compenseren van oneerlijke nadelen.

SOMMIGE MENSEN HEBBEN GELUKKER

Maar. Ook als we alle oneerlijke na- en zelfs voordelen konden wegstrepen, ook als we een economie konden maken waarin mensen 'echt' gelijke kansen krijgen voor de beste

Gilbert De Swert

Elke sociale theorie is gebaseerd op een of andere gelijkheid.

”

jobs, dan nog zou verschil in beloning voor verschil in talent oneerlijk blijven. De lukrake toedeling van gaven en talenten kan geen rechtvaardiging zijn voor economische ongelijkheid. De natuurlijke hoedanigheden waarmee we geboren worden, zijn even willekeurig als de sociaal-economische omstandigheden van familie, buurt of land.

Mensen zouden niet mogen gestraft worden alleen maar omdat ze geboren zijn zonder de begaafdheden die in hun maatschappij meest gewaardeerd worden. Zegt de leidende Amerikaanse rechtvaardigheidsfilosoof John Rawls (*Theory of Justice*), en hij heeft gelijk. Maar wat zijn de implicaties? Rawls is daar willens en wetens niet ver op doorgegaan: omdat hij gelooft dat een maatschappij die haar talenten niet beloont al haar leden veroordeelt tot een lage levensstandaard. En niemand die ook maar half de pretentie heeft in de wereld te leven, zal dat ontkennen.

Maar het argument stelt wel een serieuze vraag over wat het (nog) betekent als je iets oneerlijk noemt. Als het onjuist (in een opzicht) en toch legitiem (in een ander opzicht) is om mensen met bepaalde begaafdheden meer te betalen, dan kom je met je kritiek op verdienste minder ver dan verhoopt. Dan is het inconsistent om een sociale orde te bouwen op principes van verdienste en toch mensen te belonen voor capaciteiten waaraan ze geen verdienste hebben. Dan is het onlogisch om een beloningssysteem te maken dat over *incentives* spreekt, maar de hoogste beloning geeft aan het aangenaamste werk, een beloningssysteem dat meritocratie preekt, maar meer betaalt aan mensen met een bijzonder genetisch startkapitaal.

Wat zou je nog wel kunnen doen? Dit genetisch rad van fortuin proberen een beetje bij te sturen. Positief: door een financieel startkapitaal voor iedereen, een basisvermogen bij de geboorte. Negatief: door een soort talententaks bijvoorbeeld. Afgestudeerden worden niet alleen tijdens hun studies gesteund met onderwijsgeld, ze halen daaruit later meestal ook een mooi inkomensvoordeel. Zouden ze daar niks voor mogen terugdoen? In Australië betalen afgestudeerden de overheidsinvestering terug via de inkomensbelasting: via een hoger tarief op hogere inkomensschijven voor wie universiteit heeft doorlopen. Dat is een heel intelligente formule, alleszins veel intelligenter dan studieleningen: wie zijn diploma niet weet te verzilveren, wordt daarvoor niet gestraft; wie wel de vruchten plukt van de investering van de collectiviteit, betaalt een deeltje terug.

Wie dergelijke suggesties doet, zal het geweten hebben (zoals ook Patrick Janssens mocht ervaren met zijn ideetje om ouders naargelang van hun opleidingsniveau te laten betalen voor het onderwijs van hun kinderen). De enen vinden zo iemand tegelijkertijd erger dan een kapitalist (een startkapitaal!) en erger dan een communist of (vroeger) een KWB-er (een talententaks!). Anderen vinden het maar niks, omdat ze schrik hebben straks geen taks te mogen betalen. Afijn, suggesties bij deze afgevoerd naar het Rijk van de Kwaai Utopieën. Terug naar de werkelijke wereld.

Er is natuurlijk weinig logica in een mensenleven, er is ook geen rechtvaardiging voor de tragedies van de enen (doofheid, vroege dood ouders) en het lange lekkere leven van anderen. Mensen leren leven met veel ongelijkheden, ze zijn sommige als onoverkomelijk gaan zien en andere als draaglijk. Ze hebben zich

ook proberen los te maken van het ressentiment dat zich ophoopt uit de voortdurende vergelijking met anderen. Niemand wil een leven lang een zeur of een treur zijn.

De kwestie is dus voor de meeste mensen niet wat mis is (dat is doorgaans heel veel), de kwestie is wel welke misstand om remedie schreeuwt. Je kunt veel onrechtmatig vinden en toch je schouders ophalen. Wanneer mensen een uitzondering maken voor economische ongelijkheden, dan is het, ten eerste, omdat ze denken dat die meer vatbaar zijn voor verandering dan ongelukken des levens; en ten tweede, omdat de grove verschillen in economische situaties te opzichtig contrasteren met de geproclameerde politieke gelijkheid. Politieke gelijkheid, zoals morele gelijkwaardigheid, stelt grenzen aan economische ongelijkheid.

Dat is de eerste boodschap van het ACV: gelijkheid moet opnieuw op de politieke agenda. Welke gelijkheid? Economische gelijkheid.

SOMMIGE KANSEN MOETEN GELIJKER

Gelijkheid is een mooi, maar leeg begrip. Gelijkheid, okee. Maar welke gelijkheid? Elke sociale theorie is gebaseerd op een of andere gelijkheid. Zelfs de meest liberale filosofie vertrekt van gelijkheid: gelijkheid voor de wet. Die prachtige gelijkheid in naam waarvan rijk en arm 's nachts onder bruggen mag slapen, schamperde de Franse schrijver Anatole France al meer dan honderd jaar geleden.

Welke gelijkheid? Een billijke, een juiste gelijkheid. Juistheid of billijkheid zijn geen rivalen van

gelijkheid. Integendeel, ze zijn een veeleisende vorm van gelijkheid. Eenvoudig voorbeeld: A en B hebben hetzelfde inkomen, maar A is gehandicapt. Een gelijk inkomen kan dus een grote ongelijkheid in welvaart en welzijn maskeren. Juiste gelijkheid kan dus vragen om grotere ongelijkheid. Omdat ze een aanvankelijke ongelijkheid (natuurlijke begaafdheid, sociale klasse, ongeluk of pech) wil corrigeren of compenseren). Juiste gelijkheid mikt dus hoger dan de gangbare gelijke kansensociologie.

Geen doelstelling is zo weinig betwistbaar als gelijkheid van kansen. Zo'n soort gelijkheid kan tegelijkertijd gepresenteerd worden als een strategie tot structurele vermindering van sociale ongelijkheden en als een grote en nobele waarde op zichzelf. Een waarde bovendien die niet zo oubollig klinkt als gelijkheid *tout court*, maar perfect past bij de moderne eisen van individualisme.

Gelijkheid van kansen heeft zijn plaats vooraan in het pantheon van moderne waarden weten te veroveren dank zij de directe koppeling met de plaats van de school in de maatschappij. In school en onderwijs worden de meest tegenstrijdige verwachtingen geprojecteerd en gekristalliseerd. Je knikt altijd instemmend als je hoort te keer gaan tegen de buitensporige rol die diploma's toegemeten krijgen in de rangschikking van mensen binnen ondernemingen of administraties. Een waardering die des te meer misplaatst wordt naarmate, ingevolge de economische evolutie (met name de tertiarisering of 'verdiensting' van arbeid), selectie op grond van specialistische kennis of technische uitmuntendheid steeds minder ter zake zal doen.

Die 'diplomatieke' verglijding toont meteen ook de kwalijke kant van de ideologie van

'gelijke kansen'. Dat is: de overtuiging dat ongelijkheden die voortkomen uit verdienste en inspanning de enige gewettigde ongelijkheden zijn. De nadruk die gelegd wordt op de juist- en billijkheid van onderwijscompetitie versterkt bijna onvermijdelijk de gedachte dat het onderwijs – in de eerste plaats – het domein van sociale selectie moet en mag zijn. Het belang dat die functie onderhand gekregen heeft gaat ook in tegen de wenselijke evolutie van het onderwijs naar een opvoeding die meer aandacht besteedt aan sociale vaardigheden, aan veelzijdige persoonsontwikkeling, aan zelfstandigheid. In de huidige evolutie zie je de idee van kansengelijkheid uitgevreten en –gehoud worden door een interne tegenstrijdigheid: hoe meer kansengelijkheid als ideologie herhaald en bevestigd wordt, hoe minder ze verwerkt lijkt wordt. Omdat door het hardnekkig behameren ervan de kansen op mislukken en zittenblijven, en op afdaling langs steeds 'minderwaardiger' richtingen precies versterkt worden.

Diezelfde ideologie van gelijke kansen is nu ook haar zegetocht begonnen in de andere levensperiodes: in de voorschoolse opvang en, uitgebreider, in de uitbouw van permanente vorming. De idee van *employability* (tewerkstelbaarheid of werkweerbaarheid) is bezig zich op de plaats te nestelen van de politiek opgebaarde en inmiddels veraste doelstelling van volledige werkgelegenheid. Voortaan moeten zoveel mogelijk mensen zo lang mogelijk tewerkstelbaar gehouden worden, zo lang mogelijk in koers kunnen blijven.

Maar daardoor wordt die koers niet minder verontrustend, niet minder moordend. Daardoor wordt het probleem veeleer verplaatst en verscherpt: de kenniscompetitie tussen mensen blijft niet langer georganiseerd tijdens één periode van het leven, maar wordt een levenslange kwaal.

O.k., je kunt als democraat niet tegen 'gelijke kansen' zijn, en je verwelkomt ook elke maatregel of inspanning om dat ideaal ook werkelijk dichterbij te brengen. De problemen beginnen pas als je er het klokhuis van de democratische utopie, of de snelweg naar sociale gelijkheid van wilt maken. Want, hoe goed bedoeld ook, onderwijs- en sociaal beleid hebben op zichzelf slechts een beperkte gelijkmakingskracht. Het moderne ideaal van kansengelijkheid en emancipatie heeft bovendien een ommekant: de hardheid en zelfs hardvochtigheid van het oordeel over alwie er niet in slaagt op eigen kracht een eerbiedwekkende plaats in de maatschappij te veroveren.

Het brengt je tot een andere hypothese: misschien is waardigheid – hoe ouwelijk dat woord ook mag klinken – voor mensen nog wel vitaler dan gelijkheid. In de wereld van arbeid heeft het weigeren van willekeur en botte onderwerping geleid tot het opeisen van de waardigheid van werknemer, met de rechten en voorrechten eraan verbonden, eerder dan tot het statuut van burger. Afijn, zoals ze dat vroeger in het ACV nog dierven zeggen: de mens eerst. En niet: gelijkheid voor alles.

Gilbert De Swert

Erfenissen zijn niet rechtvaardig. De eersten vertrekken eerst, de laatsten staan al achter in de startblokken.

”